

משרד החינוך בשיתוף סל תרבות ארצי

מפגש ליום השואה - ינואר 2021

שיחה עם ג'אטריס הל

על כתיבה בהשראת חומרים אישיים

1. מה גרם לך לכתוב את המחזה "אסונות וניסים"?

הכוח המניע לכתיבת המחזה היה ללא ספק טקס בר המצווה של בני הצעיר. זמן ממש ארוך לפני בר המצווה כבר חיפשתי עבורו מתנה, מתנה מיוחדת, חשובה, משהו שלא ידעתי בדיוק מהו, שאולי יפצה אותו או יעזור לו לגדול. משהו שמן הסתם לא מצאתי בשום מקום. כי דבר כזה ניתן למצוא רק בפנים, בתוכנו, בחדרי הלב והזיכרון. הרגשתי שבני הוא ילד שגדל עם פצע כואב, שמקורו עוד מזמן הגירושין שלי, הגירושין של הוריו.

מתוך הדאגה המטרידה והרצון העז להעניק לו מתנה משמעותית, הגעתי לרעיון המחזה. עם הגילוי, מיד התמלאתי דחף לכתוב ולכתוב עד אשר המחשבות והרגשות תורגמו למילים המשקפות מה לא יכולתי לבטא במציאות.

מה אכתוב?! באופן אינטואיטיבי ידעתי שהתשובות שאני מחפשת נמצאות בסיפורים ששמעתי כל חיי מאבי: סיפורי שואה, סיפורי אסונות וניסים, תהפוכות גורל וגבורה. אספר לו איך אבא שלי הפך מקורבן לגיבור. לא גיבור מלחמה, לא גיבור על, גיבור קטן שהצליח לשרוד את הטרגדיה הגדולה של ילדותו ולהמשיך לחיות הלאה בחפץ לב. איך הוא התגבר, איך הוא הצליח. הסיפורים שלו, השורשים העמוקים של משפחתו, אלה יהיו המתנה לבני.

כתבתי כל הקיץ, חגיגת בר המצווה הייתה בסמוך לסוכות, בחודש אוקטובר. כתבתי אולי 30-40 תמונות, בהן כל מה שידעתי על אבא שלי, הסבא במחזה, כל מה שחשבתי שאמא חייבת לומר לבנה ולא נאמר וכל מה חשבתי שהבן הצעיר מרגיש. היו לי שלוש דמויות עיקריות, אבי, אנוכי ובני. דמויות קנוניות למחזה, כמיטב הטרגדיות המשפחתיות.

אסונות וניסים היה המחזה השני שכתבתי בחיי. לפני כן כתבתי רק מחזה אחד והוא היה דוקומנטרי ורחוק מאוד מניסיון חיי הפרטי. אסונות וניסים לקח אותי רחוק מכל מה שדמיינתי כשהתיישבתי לכתוב וכמו באגדות, הכול היה טוב עד עצם היום הזה!

ההצגה **אסונות וניסים** הופקה בתיאטרון הנפש בשנת 1996.

2. על מה המחזה שלך, באילו נושאים הוא עוסק?

ישנם נושאים שהתכוונתי לכתוב עליהם ולשם כיוונתי את המחשבה אך בכל יצירה ישנן תמיד הפתעות. לפעמים רק בקריאה מאוחרת, אנו מבינים מה עוד מתחבא מאחוריו המילים וקורה שדווקא מי שצופה מבחוץ, הוא זה שמגלה רבדים נוספים שנסתרים מעיניו הכותב.

על מה המחזה? אם לסכם אותו במספר משפטים, אחזור על התקציר שהתבקשתי לכתוב בסיום כתיבתו. לא פשוט לדלות את תמצית העיקר בבהירות, אך בסופו של דבר, מכל האופציות שהצעתי, זה מה שנבחר, אני מצטטת:

"אסונות וניסים הוא סיפור של שני מסעות. האחד, מסעו הפנימי של עמוס, נער לפני בר מצווה האוגר בתוכו קושיות וכעסים. השני, מסעו של מוניש, סבא של עמוס, הנמלט מביתו בעת המלחמה ומצליח לשרוד. אהבתו וסיפור חייו של הסב מסייעים לעמוס להתגבר על קשייו"

דרך אחרת לענות על השאלה על מה המחזה, היא לבחון מי הן הדמויות המרכזיות. דרכן נדע מה הן התמות שלו. עמוס, ילד ישראלי, לקראת חגיגת בר המצווה, שגדל בבית או בעצם בשני בתים להורים גרושים, מייצג נושאים של גיל ההתבגרות, משפחה וגירושין. גם סבא מוניש מדבר על משפחה אך בנסיבות שונות לחלוטין. כשהוא היה בן גילו של עמוס הוא נאלץ לצאת למסע הנדודים כפליט יהודי (!) בתקופת מלחמת העולם השנייה. כך גם נושא השואה נוכח במחזה. הדמות השלישית היא מריון, אמא שאוהבת את בנה ואינה מבינה לנפשו, אוהבת את אביה וגם עליו אינה יודעת הרבה. מריון היא רופאה, דרכה התייחסתי לנושאים של תקשורת, הידברות וכוחן של מילים לקרב ולרפא.

המחזה מציג גם רעיונות על שורשים והמשכיות. מוטיב הטלית, הטלית שאימו של סבא מוניש מסרה לו בהיותו נער, ביום פרידתם, בזמן השואה והסבא מעביר לנכדו, הוא משמש משל לאותם ערכים.

ומעל הכל הנושא המחבר את כל המילים, המצבים והסיפורים שמוזכרים במחזה, הוא כוחה של האהבה להכיל, לשנות ולתקן.

3. איך כותבים על השואה לילדים?

אני כתבתי על בני נוער ולבני נוער בזמן שאני עצמי הייתי אמא לילדים בגיל הזה. אני גם בת של ניצול שואה וגם המקום הזה, של הילדה ששומעת סיפורי שואה בביתה, זכור לי היטב.

הייתי ערה לתמימות, לרגישות ולשבריריות של בני נוער. בכל העשייה שלי תמיד היה לי חשוב לחזק את אמונתם של בני הנוער בטוב האדם. גם כשסיפרתי סיפורים אחרים בזיקה לשואה, בחרתי לספר סיפורים על חסידי אומות העולם או על חברות ועזרה הדדית. במקרה של **אסונות וניסים**, לא הייתי זקוקה לתיאורי זוועות ולהשמדת המונים. הידיעה שהשואה של היהודים היא טרגדיה בהיקף של מיליונים, היא בתודעה של כולנו ואין לי צורך להזכיר זאת.

אני בחרתי רגעים אנושיים קטנים, משני גורל. רגעים שהיו ביטוי של השלכות המלחמה אבל תיארו בעיקר את עולמם הרגשי של המעורבים. אלה היו רגעים כואבים של ילד אחד. בכוונת תחילה דאגתי שסופו של הסיפור יהיה טוב. הילד חי, הילד שרד, הילד הקים משפחה והוא כאן איתנו לספר על מסעו וניצחונותיו.

בעניין השואה, אני רוצה לשתף שלהבנתי, לצערי, לעיתים, גם הגירושין הם כחורבן אכזרי. משום כך במחזה, הסיפורים שהסבא מספר על השואה, על הפרידות ועל אובדן הבית, לא היו זרים לילד שהוריו התגרשו.

סצנה מתוך המחזה, מפגש בין הילד עמוס ואימו, לאחר השיחה עם הסבא:

עמוס: יש הרבה דברים שאת לא יודעת, ואת לא שואלת כי את מפחדת לשמוע מה יש לי להגיד. אני חושב שאתם שני האנשים הכי אגואיסטים שאני מכיר, שחשבתם רק על עצמכם, שלא התחשבתם באף אחד, את יודעת מה סבא סיפר לי, את יודעת מה עבר עליו במלחמה? אמא לא עונה

עמוס: את יודעת מה עבר עליו במלחמה?!

אמא: לא, הוא אף פעם לא הסכים לספר לי.

עמוס: את יודעת שאמא שלו לא חשבה על עצמה, היא סיכנה את החיים שלה כדי להציל את החיים של אמא שלה ושל אסתר, הבת הקטנה שלה, את יודעת סבא מכר סוכריות ברחוב כדי לחסוך כסף להציל את אמא שלו ואחר כך נסע לכל המקומות בעולם לחפש משפחה? כי זה מה שהיה חשוב לו, המשפחה שלו, ואת ואבא לא הסתדרתם אז התגרשתם! אצל סבא כולם מתו, כולם נרצחו והוא נשאר לבד, אצלי כולם חיים ואני מרגיש לבד.

אמא: עמוס, אני רק רוצה שתדע שאתה יקר לי מאוד, מאוד, אתה הדבר הכי יקר לי, אתה וסבא...

4. כיצד בנית את המחזה?

כתיבת מחזה הוא תהליך עמוק. גם אם פיזית, היא נעשית תוך כמה שבועות, היא דורשת הבנה של מורכבות נפש האדם, חלומותיו, מצוקותיו וחוזקותיו. כתיבה מקצועית דורשת גם בחירה של הדרך הנכונה לספר את אותו הסיפור.

בניתי מסגרת לסיפור: המחזה יהיה מפגש בין סבא לנכד, שיתרחש כולו בערב אחד, בביתו של הילד, בתל אביב של היום. במפגש הזה גם ישולבו כל התמונות שהתרחשו שם, בחייו של הסבא בילדותו, באירופה של שנת 1939.

מלכתחילה ידעתי שכל התמונות חייבות להתרחש על הבמה בהווה, מול עיני הקהל, הרי בתיאטרון לא מדברים על מה שקרה אלא שמשחקים את מה שחווים עכשיו. השתמשתי בטכניקת כתיבה בשם **פלשבק**. בעזרתה יכולתי לתאר אירועים שקדמו והשפיעו על האירועים שקורים היום, בהווה המחזה. כל זיכרונותי המשמעותיים של הסבא, אותם רצה להעביר לנכדו, סופרו בתמונות הפלשבק. כתבתי המון תמונות, עיבדתי, בחרתי, שיפצתי, שיניתי, מחקתי ויתרתי. מיקמתי לסירוגין הווה ועבר ואחר כך טיפלתי במעברים בין התמונות, שיהיו זורמים, מעניינים, ברורים ואמינים.

ידעתי שאכתוב מחזה לשלושה שחקנים, ילד, אמא, סבא, כולם נחוצים לתמונות ההווה, אך מי ישחק את שלושת הדמויות המספרות את סיפור העבר? מוניש הילד, אימו, אביו. באופן מידי ידעתי שאלה יהיו אותם השחקנים, שהרי מדובר באותה משפחה, שונים אך דומים, קשורים קשר דם, בגוף ובנפש, חיים בזמנים שונים ובמקומות אחרים.

בדיעבד, אני יכולה להגיד שבחירת אותם השחקנים והשימוש בפלאשבק היו הבחירות הנכונות והמוצלחות ביותר בבניית המחזה.

נושא אחר שהעסיק אותי בכתיבה היה למצוא את האיזון בין האסונות והניסים, הטרגי והקומי. כמו בחיים, כך גם במחזה, המינונים חשובים מאד. אצלי היה דגש על המועקות, למזלי השחקנים ידעו להוסיף בדיחות.

בכתיבת מחזה ישנן עוד סוגיות מרתקות, כגון בחירת שם להצגה או שמות לדמויות. איך נקרא להן? האם הבחירה מקרית? ממש לא! אתה לא רק בוחר להם שם, אתה בוחר להם מקצוע, עיסוק, מאפיין פיזי, מדביק להם טיק או הגיה. אתה בורא עולם שלם.

זכור לי שהיו לי וויכוחים עם הבמאי לגבי המקצוע של האם. אני רציתי שהיא תהיה רופאה, הוא ביקש שנהפוך אותה לאחות, אולי יותר נגישה, יותר עממית. אני לא הסכמתי, מקצועה של האם היה רפלקציה של תפקידה במחזה, אמא שמרפא, אמא שהיא רופאה.

5. מהו הקושי בעבודה עם חומרים אישיים?

השימוש בחומרים אישיים לשם יצירה, בכל תחום, הוא לא חדש כלל ויש הטוענים שיצירה שמקורה בחומרים אישיים תהיה לאין ארוך היצירה הכי טובה שנצליח ליצור אי פעם. בין אם מדובר בסיפור, מחזה, תסריט או אחר. יחד עם זאת ודווקא בשל כך, יצירה כזאת כרוכה עבודה קשה.

עבודה כזאת דורשת אומץ רב, הרי אנו רוצים לספר את האמת. אך מי מאיתנו לא חווה בושה, אכזבה, כאב? מי לא עשה טעות ומי לא שמר סוד? ולכן ההתבוננות פנימה מפחידה ומאיימת. "מראה מראה שבקיר, מי היפה מבפנים"? זו שאלה נועזת, הדורשת מאמץ רב.

אך ההיבטים השונים של האמת האישית שעולים ביצירה חייבים להיות בעלי ערך אומנותי או פיוטי או רוחני, מעבר לרכילות, ליום יומי ולמקרי. אנחנו רוצים לספר סיפור אחד, יחיד וייחודי שיגע בחיים של רבים. בכתובה, בכל הצמתים ישנן המון חששות, המון התלבטויות.

קרה ששיחות שלא העזתי לנהל במציאות, מצאו את מקומן בתמונות דמיוניות ומהבחינה הזו, היצירה גם משחררת. יצירה אוטוביוגרפית היא הזדמנות נוספת לחוות את הכאב ולחגוג את התיקון. היא הזדמנות ללמוד מניסיון החיים ולהעביר אותו הלאה, להעניק ממנו לאחרים.

בעניין האותנטיות, הידיעה שהיצירה נכתבה בהשראת חומרים אישיים, שהיא "מבוססת על סיפור אמיתי" מסקרנת ומלהיבה צופים רבים. מדוע? כי ידיעה כזאת מחזקת אמונתם בחוויית ההצלחה, בדומה לחוויית הגיבורים. זהו אולי קסם התיאטרון, קסם האשליה. מניסיוני, חומרים ביוגרפיים, תמיד מפתיעים, מופלאים ומתעתעים יותר מכל בדיה ודמיון.

אז בסופו של דבר, לאחר שהעזנו להתמודד עם האמת האישית, כשמצאנו את הדרך הנכונה להביע את עצמנו, והמחזה גמור, הסיפוק גדול מאד! וכאשר היצירה שלנו מתקבלת על ידי רבים ומוערכת, יש הרגשה של עוד, שאני רוצה להמשיך ולכתוב עוד.

6. כיצד הייתה העבודה עם היוצרים האחרים?

המעבר משולחן העבודה הפרטי לשלב החזרות על הבמה עם שותפים חדשים הוא תמיד מורכב. אבל אני ידעתי במי לבחור. בחרתי את הבמאי שולי כהן. לאחר שצפיתי בעבודה אחרת שלו, יעקוב השקרן, בפסטיבל עכו, ידעתי שאני רוצה לעבוד איתו. הוא ריגש אותי. בהמשך הוא הנחה אותי ולא הרפה ממני בשום שלב עד אשר פאזל סך כל התמונות תם ונשלם.

שולי כהן הביא את כל היוצרים הנוספים: אבי אלבז המוסיקאי, אבי פחימה המעצב ושלושת השחקנים, אלברט כהן, נטע מורן ושי קמינסקי. במהלך השנים הילד שי קמינסקי. הוחלף מספר פעמים ואלה שבאו אחריו, ינון ספיר ותומר אופנר שמשחק את התפקיד עד היום, כולם יקרים לי מאד ותרומתם מעבר לכל המצופה.

ברור, בדרך גם נבהלתי וגם נפגעתי. היו פעמים שעזבתי את חדר החזרות בלי להגיד שלום, אך תופעות אלה מוכרות בכל עבודה משותפת והן מחמירות כשמדובר בחומרים אוטוביוגרפים עם כל הרגישויות. עם הזמן, למדתי לתת מקום וכבוד לכולם.

אני רוצה להתייחס ספציפית למוסיקאי אבי אלבז, שהלחין מוסיקה מקורית כה מרגשת עד שצופים רבים היו מתקשרים למשרדי התיאטרון לבקש את הקלטת המוסיקה של ההצגה לשימוש עצמי. כנ"ל לגבי התפאורה, פתרונותיו של המעצב אבי פחימה היו נהדרים בפשטותם וברושם שהותירו על הבמה. תמונות הפלשבקים עוצבו כמסכי ענק מצוירים בשחור לבן עם דימויים מובהקים שבתודעת כולנו: שעון הזמן, עצי היער ופסי הרכבת.

7. איך את מסבירה את הצלחת ההצגה?

סיפור טוב הוא הבסיס להצלחה כל מחזה, ואני מאמינה שהיה לי סיפור טוב. סיפור טוב נחרט בלב ובזיכרון ויש לו חיים משלו. ההצגה אסונות וניסים הוצגה מעל 2000 פעמים במשך 25 שנה ברצף. בארץ ובאמריקה, בעברית ובאנגלית, בפני קהלים רבים ומגוונים, מגיל 12 ועד 99. אם אנקוב במספרים, לא אגזים אם אגיד שכחצי מיליון איש צפו בהצגה. מה שאני כותבת כאן מפתיע בעיקר אותי ואני מלאת הכרת טובה.

מהות הסיפור היא כמובן האמירה שלו. אמירה בה המסרים אוניברסליים ואופטימיים, מעוררת לדעתי, הזדהות, רצון לעשיית הטוב והיא מקור השראה. זכור לי שבראשית הדרך אנשים העירו על כך ששם ההצגה, **אסונות וניסים**, אינו מזמין או שיווקי. אבל אני התעקשתי. שום שם אחר לא התאים בעיני ולא הסכמתי להחליפו. הרבה שנים לאחר מכן, ביום הלוויה של אבי, ז"ל, הרב שהספיד אותו הזכיר את המחזה וציין שהמילה "נס" מוצפנת במילה "אסון". ובאמת כך היו חייו של אבי, בסיפוריו יסוד של פלא. ואני צדקתי, שם ההצגה היה נכון ואף אחד לא נרתע ממנו.

ואחרון, הצלחת ההצגה טמונה בתרומתם של השחקנים המעולים. מתחילת תהליך החזרות, מעבר לכשרונם, בכל פעם מחדש ובכל במה, שלושת השחקנים נתנו את המיטב מעצמם ועל כך יעיד כל מי שצפה בהצגה. אני מאמינה שכאשר עובדים מכל הלב הסיכוי גדול שהיצירה תצליח ותגעה בליבם של אחרים.

8 . כתבת גם ספר בהשראת חומרים אוטוביוגרפיים, מה תוכלי לספר עליו?

הספר "כפי שאבי סיפר לי" תוכנן תחילה כמתנת לאבי יוסף הלברטל, ליום הולדתו ה-80. ניתן לומר שגם הוא, מקורו בעבודה שנעשתה באהבה גדולה ובמסירות. לאחר שנים בהן מסעותיו של אבי סופרו במחזה "אסונות וניסים", ידעתי שכעת עלי לספר עליהם באופן מדויק, כתייעוד רשמי, ללא תחבולות דרמטיות. ידעתי שלמאורעות חייו בשעת המלחמה היה ערך היסטורי, שהם נדבך נוסף בקורות השואה של יהודי פולין בכלל ולא רק של משפחתי.

ידעתי גם שאבא שלי מתבגר ולא יישאר אחריו מישהו מלבדו שיזכור, שיספר. מהבחינה הזאת, זאת הייתה מעין חובה מוסרית, שליחות, לעשות מה שביכולתי כדי לשמר מה שאבא שלי הפקיד בידיי. שלא כמו בכתיבת המחזה, שם ניסיתי להתאים את הסיפורים לקהל צעיר אנונימי, את הספר כתבתי בשבילי, בשבילי ובשביל המשפחה הקטנה שנותרה. מלבד התייעוד ההיסטורי הספר מהווה ביטוי לעולם הפנימי שלו ולקשר המיוחד בינינו.

רק לאחר שקיבלתי והופתעתי מתגובותיהם הנלהבות של בני המשפחה וקומץ מכרים, חשבתי שאולי נכון להגיש את הספר למוסדות ממלכתיים העוסקים בהנצחת זיכרון השואה. שוב להפתעתי קיבלתי תשובות מעודדות ואף תמיכה מקרנות ציבוריות ובשנת 2006, הספר יצא לאור בהוצאת בית לוחמי הגטאות. הרגשתי גאווה גדולה על כך שהתחלתי, שקדתי וסיימתי. שום דבר מכל אלה לא מובן מאליו כלל, ושוב אני מודה.

הספר הוא סיכום כל התלאות של משפחתי מתחילת המלחמה, בשנת 1939 בלאנצוט שבפולין עד שאבא שלי הגיע למונטבידאו, עיר הבירה של אורוגוואי, כעשר שנים לאחר מכן, בשנת 1948. כשאני מוסיפה לספר הקדשה אני נוהגת לרשום: "ולמרות שספר זה מתעד את תולדות השואה אצל משפחתי, בוקעים ממנו קולות איתנים של אהבה, אמונה וחיים".

הפרק - אמא נותנת שתי נשיקות- מתוך הספר "כפי שאבי סיפר לי", עמ' 40

יום אחד, אמא אומרת לי שהיא כבר לא יכולה יותר לחיות בלי אמא שלה. היא אומרת שיש לה כמה חברות, שגם הן רוצות לחזור למשפחות שלהן בלאנצוט. ואבא אומר לאמא, אבל מה אפשר לעשות? והיא בכל זאת רוצה לחזור. אמא דואגת מאוד, חושבת וחושבת, עד שיום אחד אבא מספר לה שלמחרת בלילה יוצאים כמה אנשים ללאנצוט דרך עיר קטנה בשם שינייבה, ולמה משם? כי בשינייבה הנהר צר מאוד, ועכשיו, כשהוא קפוא, אפשר לחצות אותו ברגל. אמא שלי לא חושבת פעמיים. היא רק נותנת לי שתי נשיקות ואומרת לי, תהיה בריא, והולכת. לבד. גם את אסתרו היא לא לוקחת. היא חשבה שהיא הולכת רק כדי לחזור מהר עם

סבתא, ואז כשכל זה יעבור, נוכל כולנו לחזור הביתה ללאנצוט.... מי חשב אז שלעולם לא נחזור?

אלה דברים שאני מבין היום, מתבונן אבא שלי ממרחק הזמן, אבל סבתא הייתה כבר בת 70,72, אישה עבה ששקלה כ-100 קילו, ואיך אבא שלי לא התערב, לא עצר בעדה, איך הוא חשב שאמא תוכל ללכת עם סבתא, לעבור את המרחקים שאנחנו עברנו ולהביא אותה אלינו....

אמא שלי עזבה, ואנחנו, אבא, אני, מאיר, אסתר, ולייבל"ה נשארנו בפשמישל. רק מכתב אחד הגיע מאמא שלי, שנה אחת אחר-כך, כשכבר היינו בסיביר. במכתב היא כתבה את המשפט הזה: לפעמים אפשר לקנא באלו שכבר לא בחיים. את אסתר היא בכלל לא הזכירה....

<https://pop.education.gov.il/sherutey-tiksuv-bachinuch/academya-bareshet/kol-hashidurim/disasters-miracles>

הראיון המצולם עם באטריס הל ישודר לקראת יום הזיכרון לשואה ולגבורה, ב-8/4/2021, בשעה 11:00, באקדמיה ברשת, מיזם של משרד החינוך וסל תרבות ארצי

נטע מורן: תמונת הכנות הרכבת

נטע מורן ותומר אופנר: תמונת הפרידה

אלברט כוהן ותומר אופנר: תמונת סיביר

צילום: כפיר בולוטין